

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.15421/392032>

Білоус О. В.,
*кандидат юридичних наук,
суддя Верховного Суду України*

АНАЛІЗ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

ANALYSIS OF DOCTRINAL APPROACHES TO DETERMINING THE PRINCIPLES OF INTERPRETATION OF LEGAL RULES

У статті на підставі узагальненого аналізу наукових, публіцистичних і нормативних джерел визначено поняття принципів тлумачення норм права. Уточнено, що принципи офіційного й неофіційного тлумачення норм права різняться між собою, оскільки суть і правова природа різних видів тлумачення не однакова, а їхні результати мають істотні відмінності між собою, що накладає відбиток і на систему засад інтерпретації, яка здійснюється або ж спеціально уповноваженим суб'єктом, або ж, наприклад, пересічним громадянином. У межах цього дослідження в полі зору уваги автора принципи саме офіційного тлумачення норм права.

Відзначено, що порушена проблематика активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-правниками, проте єдності в думках дослідників, звісно ж, немає. Детальний аналіз різноманітних підходів дав змогу критично підійти до окремих теоретичних концепцій, висловлених на шпальтах юридичної літератури як минулого, так і сучасного періоду розвитку правової доктрини. Тому на прикладі осмислення найбільш відомих як традиційних, так і нестандартних ідей автор зміг сформулювати власний підхід до категорії «принципи тлумачення норм права».

Встановлено, що принципи тлумачення норм права – це основоположні наукові вимоги й керівні ідеї, об'єктивно зумовлені й стабільні, які справляють організаційний, орієнтувальний та ціннісний вплив на перебіг інтелектуально-вольового процесу тлумачення правових норм, що забезпечує адекватне, повне й правильне розкриття їхнього змісту, ефективність правотлумачної діяльності в цілому й подальшого правозастосовного процесу.

Ключові слова: юридична діяльність, засади, принципи, тлумачення, норми права.

In the article, on the basis of the generalized analysis of scientific, journalistic and normative sources, the concept of principles of interpretation of norms of law is defined. It is clarified that the principles of official and unofficial interpretation of the rules of law differ from each other, since the essence and legal nature of the different types of interpretation are not the same, and their results have significant differences between themselves, which imprints also on the system of bases of interpretation, which is carried out or specially authorized. the subject, or, for example, the average citizen. Within the framework of this study, the author's principles of official interpretation of the rules of law are in the author's view.

It is noted that the problematic issues are being actively investigated by both domestic and foreign legal scholars, but of course there is no unity in the opinions of the researchers. A detailed analysis of the various approaches made it possible to critically approach certain theoretical concepts expressed in the legal literature of both the past and the present period of development of legal doctrine. Therefore, the author was able to formulate his own approach to the category "principles of interpretation of the rules of law" on the example of comprehension of the most famous as traditional and non-standard ideas.

It is established that the principles of interpretation of the rules of law are fundamental scientific requirements and guiding ideas, objectively conditioned and stable, which exert an organizing, orienting and value influence on the course of intellectually volitional process of interpretation of legal norms, which ensures their adequate, complete and correct disclosure. the content, the effectiveness of the interpretive activity as a whole and the subsequent enforcement process.

Key words: legal activity, principles, principles, interpretations, rules of law.

Постановка проблеми. Як слушно зазначається в правовій літературі, принципи є основою, наріжним каменем будь-якої соціальної діяльності, яка уособлює собою сукупність соціально-значимих дій, здійснюваних суб'єктом (суспільство, група, особа) в різних середовищах і на різних рівнях соціальної організації суспільства, які мають певні соціальні цілі й інтереси. Правильність і послідовність такої діяльності, рівень її позитивної результативності й передбачуваності залежить від того, наскільки ґрунтовно й системно дотримується відповідних вихідних засад і ключових ідей її провадження певний суб'єкт [1, с. 23]. Не є виключенням також і правотлумачна діяльність, яка провадиться на основі певних керівних засад.

Одразу ж варто уточнити, що принципи офіційного й неофіційного тлумачення норм права різняться між собою, оскільки суть і правова природа різних видів тлумачення не однакові, а їхні результати мають істотні відмінності між собою, що накладає відбиток і на систему засад інтерпретації, яка здійснюється або ж спеціально уповноваженим суб'єктом, або ж, наприклад, пересічним громадянином. У межах цього дослідження в полі зору нашої уваги будуть принципи саме так званого офіційного тлумачення норм права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо, що порушена проблематика активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-правниками, проте єдності в думках дослідників, звісно ж, немає.

Принципам тлумачення норм права приділяється увага в роботах таких вчених-правників, як С.С. Алексєєв, Ю.П. Битяк, О.М. Беляєва, С.В. Васильовський, Ю.Л. Власов, М.М. Вопленко, О.В. Капліна, В.Я. Карабань, М.С. Кельман, Т.О. Коломоєць, М.М. Коркунов, О.І. Костенко, М.В. Котенко, В.В. Лазарев, П.І. Люблінський, П.С. Люгіков, М.М. Марченко, Л.Г. Матвєєва, Ж.М. Мельник-Томенко, Д.М. Михайлович, Й.В. Михайловський, М.П. Молибога, П.О. Недбайло, А.С. Піголкін, С.В. Прийма, В.В. Прокопенко, П.М. Рабінович, І.Л. Самсін, А.О. Селіванов, В.М. Сирих, О.Ф. Скакун, Ю.Г. Ткаченко, Ю.М. Тодика, Є.М. Трубецької, С.Є. Федик, М.В. Цвік, О.Ф. Черданцев, Л.І. Чулінда, С.В. Шевчук, Г.Ф. Шершеневич та інші.

Детальний аналіз різноманітних підходів дав змогу критично підійти до окремих теоретичних концепцій, висловлених на шпальтах юридичної літератури як минулого, так і сучасного періоду розвитку правової доктрини. Тому на прикладі осмислення найбільш відомих як традиційних, так і нестандартних ідей автор зміг сформулювати власний підхід до категорії «принципи тлумачення норм права».

Мета статті – на підставі аналізу різноманітних доктринальних джерел визначити поняття «принципи тлумачення норм права».

Виклад основного матеріалу. Американські правники А. Скалія й Б. Гарнер у своїй монографії «Читаючи право: тлумачення правових текстів» сформулювали кілька десятків принципів та канонів тлумачення права. Зокрема, серед фундаментальних принципів інтерпретації вони називають такі:

– принцип інтерпретації (Interpretation Principle) – кожне застосування тексту до певних обставин тягне за собою тлумачення;

– принцип переваги тексту (Supremacy-of-Text Principle) – слова владного офіційного тексту (governing text) і те, що вони передають в їхньому контексті, мають першорядне значення;

– принцип взаємозв'язку канонів (Principle of Interrelating Canons) – жоден канон тлумачення не абсолютний. Будь-який із них може бути подоланий силою іншого, що має інший зміст;

– презумпція проти неефективності (Presumption Against Ineffectiveness) – слід віддавати перевагу текстуально допустимій інтерпретації, що сприяє, а не перешкоджає меті документа;

– презумпція чинності (Presumption of Validity) – інтерпретація, яка підтверджує дійсність норми, переважає інтерпретацію, яка її заперечує (ut res magis valeat quam pereat) [2, с. 47–55].

В окрему групу А. Скалія й Б. Гарнер виділили синтаксичні, семантичні, контекстуальні канони, канони владного структурування, канони, що стабілізують [2, с. 57–92, 93–107, 109–143].

Схоже, що, спираючись на розробки західних вчених, С.В. Шевчук також розглядає принципи інтерпретації в контексті способів тлумачення права, наряду із загальними способами тлумачення права, вчений окреслює «спеціальні принципи або канони тлумачення», до яких він відносить:

– принцип комплексності, відповідно до якого закон має тлумачитись як єдиний акт, тобто окремі його положення не можуть бути витлумачені окремо, або в межах статті чи розділу, вони мають розглядатись у комплексі;

– принцип *pari materia* (з того самого предмета): закони, що регулюють однопредметні або близькі за предметом відносини, мають тлумачитись узгоджено, у взаємозв'язку, а не кожний окремо;

– принцип *eiusdem generis* (того самого роду або класу): якщо загальне слово йде за двома або більше спеціальними словами, то значення цього загального слова має бути обмежено об'єднувальним значенням попередніх спеціальних слів;

– принцип *poscitur a sociis* (визнавати за супутнім): якщо слово має кілька значень, його значення в законі визначається за контекстом;

– принцип *expressio unius, exclusio alterius* (включення одного виключає інше): якщо в тексті закону встановлено певний перелік (наприклад, перелік професій зі шкідливими умовами праці), то він має розглядатись як остаточний і не підлягає розширеному тлумаченню;

– принцип обмеженого тлумачення правових положень, які встановлюють юридичну відповідальність особи, коли будь-який сумнів щодо значення правової норми тлумачиться на користь особи;

– принцип золотого правила – якщо результати «звичайного» тлумачення, згідно із загальноприйнятим літературним читанням тексту, абсурдні, і очевидний факт, що парламент не міг саме це мати на увазі, – у такому разі застосовується інше, додаткове значення «сумнівного» правоположення;

– принцип відповідності волі законодавця: з усіх суперечливих правоположень потрібно застосовувати лише ті, що найбільше відповідають волі законодавця [3, с. 210–211].

Схожу з ним точку зору висловлює й І.Ю. Кретова, яка не тільки систематизувала найбільш відомі канони тлумачення права, розроблені закордонними вченими, але й висловила свою думку про їхні перспективи в умовах нашої правової дійсності. По-перше, на її думку, така насиченість доктрини тлумачення канонами говорить про те, що вони можуть суперечити один одному чи не відповідати практичній необхідності. По-друге, чимало з цих канонів мало застосовні сьогодні й, тим більше, в умовах нашої правової системи. Разом з тим, вчена наголошує, що деякі з них все ж таки можна визнати корисними в межах учення про юридичну інтерпретацію. Серед них вчена називає ті самі, про які говорить і С.В. Шевчук у контексті спеціальних способів тлумачення. Наявність цих канонів, як слушно підкреслює І.Ю. Кретова, багато в чому зумовлюється ідеєю здорового глузду, яка єдина для англо-американської та романо-германської правової системи. Крім того, необхідно враховувати глобалізаційні процеси, що в них відбуваються. Усе це створює передумови для більш активного використання вказаних канонів у межах української правової системи [4, с. 19–20].

Варто відзначити, що про наявність канонів тлумачення норм права поряд зі способами інтерпретації ствердно висловлюється і С.В. Прийма, який окрім того зауважує, що канони ще називаються правилами правового міркування, які вироблені англо-американською правовою сім'єю. С.В. Прийма в межах своєї дисертаційної роботи проаналізував їхні співвідношення зі способами тлумачення, а також дослідив питання про можливість їхнього використання в межах вітчизняної правової системи [5, с. 8]. Зокрема, науковець У результаті співвідношення способів і правил правового міркування визнає перспективним використання деяких канонів тлумачення права в межах вітчизняної правової системи [6, с. 14].

Що стосується власне принципів тлумачення норм права, то варто відзначити, що вчений окреслює риси принципів тлумачення норм права, а саме:

- засновуються на принципах будь-якого пізнання;
- є принципами діяльності;
- мають фундаментальний характер;
- мають орієнтувальне значення;
- наділені властивістю вищої імперативності;
- забезпечують ефективність, якість, єдність і доцільність усього інтерпретаційного процесу;
- взаємодіють і здійснюють взаємний вплив один на одного;
- мають підвищену стійкість і стабільність.

На їх підставі С. В. Прийма сформулював авторське визначення поняття принципів тлумачення як фундаментальних, імперативних положень, що забезпечують ефективність, якість, єдність і доцільність інтерпретаційного процесу, перебувають у тісному взаємозв'язку й спрямовують пізнавальну діяльність інтерпретатора.

Окремо варто відзначити, що дослідник у структурі принципу тлумачення права виокремлює два нерозривно пов'язані елементи: «ядро, яке виконує осядну роль, та рухливу частину, яка дозволяє принципам діяти найефективнішим способом в умовах конкретної історичної обставини» [5, с. 4–5].

Водночас С.В. Приймою здійснено поділ принципів тлумачення права на дві групи:

- 1) ті, що конкретизують загальні принципи права у сфері інтерпретаційної діяльності (справедливість, гуманізм, добросовісність і пропорційність);
- 2) ті, які забезпечують додержання принципів застосування норм права при здійсненні інтерпретаційної діяльності (законність, розумність, доцільність, своєчасність, обґрунтованість і зрозумілість результатів інтерпретації) [5, с. 4–5].

Іншими словами, вчений відмежовує принципи тлумачення норм права від загальних принципів права й принципів правозастосування. Так, як він зауважує, принципи тлумачення відрізняються від загальних принципів права й принципів правозастосування своєю юридичною природою, порядком закріплення в джерелах права, правовими наслідками порушення, призначенням у правовій системі та іншим. [5, с. 5].

Натомість Х.І. Гаджиев схильний до того, що при здійсненні тлумачення норм права інтерпретаторові належить керуватися загальноправовими принци-

пами, оскільки засади тлумачення не мають чіткого нормативного закріплення. Однак, знову ж таки спиравшись на дослідження американських правників, Х.І. Гаджиев припускає, що принципами тлумачення є і деякі «правила» (канони), що виокремлюються західною доктриною тлумачення: однаковість, прагматичність тлумачення, врахування змін у політиці та інше. [7, с. 84].

У цілому підтримуючи ґрунтовність та апробовану практикою обґрунтованість окреслених вітчизняними (І.Ю. Кретою, Х.І. Гаджиевим, С.В. Шевчуком) і зарубіжними вченими принципів і канонів тлумачення, відзначимо, що на наше переконання слід вочевидь правильно розставляти акценти між категоріями «принципи», «правила» й «способи». Зовсім не критикуючи американських і деяких вітчизняних вчених, ми лише констатуємо, що в наших умовах правозастосування та теорії тлумачення права розділ між принципами інтерпретації та її правилами (як і способами) виглядає чіткішим і конкретнішим, у зв'язку з чим ми схильні вважати, що окреслені вказаними дослідниками фундаментальні принципи тлумачення (принцип взаємозв'язку канонів (Principle of Interrelating Canons), презумпція проти неефективності (Presumption Against Ineffectiveness) тощо) варто вважати засадами тлумачення норм права, а всі інші так звані канони інтерпретації логічно називати правилами тлумачення, що застосовуються в межах того чи іншого способу інтерпретації. Тому, розвиваючи тези С.В. Прийма, відзначимо, що способи й канони тлумачення не варто співвідносити як тотожні за змістом категорії, так само не варто отожднювати принципи й правила інтерпретації.

У цьому контексті надзвичайно слушно висловився М.М. Вопленко, на переконливу думку якого трактування поняття «канони тлумачення» як правила поведінки, що стало нормативним зразком, претендує на своєрідну заміну або поглинання складених в юриспруденції понять «способи» й «прийоми» тлумачення права. Вирішуючи це питання, необхідно враховувати специфіку тієї сфери соціального буття, в якій виникли й сформувалися ці правила й відповідні їм поняття, а також їхню функціональну спрямованість. У зв'язку із цим, як зазначає М.М. Вопленко, способи й прийоми тлумачення права породжені потребами юридичної практики, точніше – потребами інтерпретаційної технології, в той час як канони тлумачення значною мірою є продуктом проникнення в юриспруденцію та впливу на неї лінгвістики й філології. Канони тлумачення є герменевтичним вторгненням лінгвістики в юриспруденцію, в той час як способи й прийоми тлумачення права виступають у вигляді зумовленою специфікою предмета правової науки системою правил пізнання та інтерпретації правових норм. Канони тлумачення права визначаються як правила правового міркування, що мають чисто рекомендаційний характер, встановлюють однакові критерії розуміння та аналізу нормативно-правового тексту. З такого розуміння канонів тлумачення випливає, що їх об'єктом виступає текстуальна форма письмової мови законодавця

або правозастосовувача, в той час як способи й прийоми тлумачення не обмежуються цим та орієнтовані на пошуки й встановлення змісту правових велінь у традиціях юриспруденції [8, с. 5–6].

Своєю чергою О.Ф. Черданцев під принципами тлумачення розуміє основні ідеї, основні вимоги, що ставляться до тлумачення як процесу пізнання змісту норм права чи різних юридичних документів (договорів, рішень, вироків суду тощо) [9, с. 104]. На його думку, саме власні принципи тлумачення не повинні не тільки збігатися з принципами права й тим більше окремих галузей та інститутів, а й взагалі бути закріпленими в нормах права. Їх потрібно позиціонувати як основні ідеї, цінності, що становлять ідеологію тлумачення, та відносити до них безсторонність, обґрунтованість висновків, всебічність, об'єктивність, однаковість, стабільність права, визначеність [9, с. 104–106]. С.В. Васьковський до основних принципів відносив справедливість, доцільність, тобто заходи, що найбільше відповідають умовам життя та ведуть до найкращих результатів і неприпустимості надмірних обмежень і строгості [10, с. 266]. Схоже міркування висловлює і Д.Т. Бараташвілі, за яким принципами тлумачення, крім принципів права, є доктринальні принципи як початкові юридичні ідеї (ідеали, положення), що мають становити частину наукової правосвідомості й виступати обґрунтованими орієнтирами в процесі правової регламентації суспільних відносин, зокрема такими: науковість, гуманізм, справедливість, доцільність, істинність, оперативність, ретроактивний ефект, повнота й всебічність, бездоганність [11, с. 155–157].

На думку С.Є. Федика, систему принципів тлумачення юридичних норм щодо прав людини, які притаманні всьому процесу інтерпретації юридичних норм щодо прав і свобод людини, в тому числі безпосередньо норм Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, складають принципи:

- а) пропорційності тлумачення;
- б) його ефективності;
- в) певної свободи національного розсуду;
- г) автономності.

Підпорядкованість правотлумачення цим принципам, на переконання С.Є. Федика, уможливорює правильну й ефективну інтерпретацію юридичних норм, адже саме на реалізацію останніх спрямований будь-який спосіб тлумачення [12, с. 6–7].

У чомусь схожу ідею продукує і В.О. Петрушев, який пропонує керуватися лише «основними» принципами тлумачення норм права – об'єктивністю, всебічністю, законністю, обґрунтованістю та однаковістю тлумачення [13, с. 4–9] та А.Г. Заєць, який своєю чергою переконує, що «<...> оскільки тлумачення норм права – вид юридичної діяльності, то йому притаманні загальні принципи юридичної діяльності». До них вчений зараховує: законність діянь юристів та їхніх рішень, рівність суб'єктів перед законом і правом, незалежність юриста при провадженні юридичної справи, неупередженість, об'єктивність рішень, професіоналізм, справедливість, гуманізм,

повага до особи, її прав і свобод, права загалом, поєднання гласності й конфіденційності [14, с. 86].

С.З. Опотяк принципами тлумачення правових норм вважає основні керівні засади спеціального виду юридичної діяльності органи держави, посадових осіб, громадських організацій чи окремих громадян щодо розкриття змісту правових норм, встановлення вираженої в них волі законодавця, що в результаті забезпечує ефективну правотлумачну діяльність і правильне правозастосування. До основних принципів С.З. Опотяк відносить компетентність, об'єктивність, всебічність, телеологічність, систематичність та однаковість тлумачення правових норм [15, с. 24].

О.В. Капліна пропонує принципи правотлумачної діяльності розглядати як найбільш загальні основні керівні засади, що чинять організаційний та інформаційний вплив на хід розумових операцій, які зумовлюють процес тлумачення норм кримінально-процесуального права, що в кінцевому підсумку забезпечує адекватне розкриття смислу тлумачної норми, ефективність правотлумачної діяльності й подальшого правозастосовного процесу [16, с. 66]. До принципів правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права вона відносить: об'єктивність, неприпустимість зловживання правом при тлумаченні, повноту використання способів тлумачення, одноманітність тлумачення. Окрім власних принципів правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права, О.В. Капліна виокремлює доктринальні принципи тлумачення, які можуть бути й не закріплені в нормах права, становити етично-моральні ідеї, міститися в роботах учених, але також впливати на процес тлумачення норм права. До них можна віднести науковість тлумачення, єдність теорії та практики, гуманізм, справедливість [17, с. 210–211; 16, с. 80].

Водночас О.В. Капліна цілком справедливо зауважує, що не всі принципи, що вирізняються вченими, можна сприйняти як основні засади тлумачення норм права. Деякі з них, як вказує вона, є лише правилами відповідних способів тлумачення, можуть бути властивими тільки окремій галузі права й непридатні бути основними засадами тлумачення норм інших галузей права. Разом з тим, вчена вважає, що деякі засади тлумачення, окреслені іншими вченими, охоплюються змістом принципів права, що переконує в недоцільності їх дублювання та виокремлення в самостійні принципи тлумачення норм права (наприклад, принцип законності, запропонований як основна засада процесу тлумачення, загальноправовий) [16, с. 66–67]. В останній тезі шановну вчену ми, на жаль, підтримати не можемо, оскільки тлумачення норм права є видом юридичної діяльності (процесу), що по своїй суті породжує підстави застосовувати до неї і ті принципи, що визначають засади провадження такої діяльності, до яких також відносяться і окремі загальноправові принципи.

Своєю чергою Ю.М. Тодика до головних засад тлумачення норм права відносить демократизм, науковість, точність, ясність, єдність теорії та прак-

тики [18, с. 80–86], а принципами тлумачення Конституції України Конституційним Судом України вважає незалежність суддів і суду, колегіальність, гласність судочинства, повноту, всебічність та обґрунтованість інтерпретаційних актів, змагальність сторін, верховенство права, конституційність і законність, тобто принципи конституційного судочинства [19, с. 397–403].

Д.А. Гаврилов, який вважає, що принципи правозастосовчого тлумачення можна розглядати як основоположні ідеї, що визначають зміст і результати процесу тлумачення норм права у зв'язку з їх застосуванням, стверджує, що основними принципами правозастосовчого тлумачення є такі принципи:

- а) об'єктивності;
- б) неупередженості;
- в) повноти використання прийомів і способів тлумачення;
- г) гуманізму;
- д) формалізованості;
- е) ясності;
- ж) обґрунтованості;
- з) переконливості;
- і) відповідальності за його правильне здійснення;
- к) законності [20, с. 125–126].

Про спеціальний характер принципів тлумачення пише Я.М. Колоколов, який ґрунтовно аналізує автентичне офіційне тлумачення норм права. На думку вченого, такими спеціальними засадами є:

- принцип пріоритету прав і свобод людини й громадянина;
- принцип конституційної законності;
- принцип єдності політичного й правового простору;
- принцип пріоритету міжнародного права перед нормами національного законодавства;
- принцип рівності тлумачів;
- принцип одноголосності;
- принцип неупередженості;
- принцип всебічності;
- принцип об'єктивності;
- принцип однаковості;
- принцип формальної визначеності;
- принцип системної єдності й взаємозв'язку з положеннями Конституції;
- принцип системної єдності й нормативного зв'язку з нормами, що регулюють подібні відносини;

– принцип доступності акту автентичного офіційного тлумачення норм права;

– принцип зручності користування актом автентичного офіційного тлумачення юридичної норми [21, с. 8].

О.І. Костенко визначає принципи тлумачення адміністративного законодавства як основоположні наукові вимоги та ідеї, об'єктивно обумовлені й стабільні, відповідно до яких справляється організаційний, орієнтувальний та інформаційний вплив на перебіг інтелектуально-вольових операцій, які зумовлюють процес тлумачення адміністративного законодавства, що в кінцевому підсумку забезпечує адекватне й однакове розкриття змісту конкретної адміністративно-правової норми, ефективність правотлумачної діяльності й подальшого правозастосовчого процесу. До них вона відносить верховенство права, законність, науковість, принципи об'єктивності, неприпустимості зловживання правом, повноти використання способів тлумачення, однаковості тлумачення, ефективності тощо [22, с. 81–82].

Висновки. Формулюючи наше бачення на цей рахунок, слід, як ми вважаємо, першочергово відзначити, що тлумачення права – це ні що інше як вид юридичної діяльності. Виходячи з цього, доцільним буде вважати, що йому (процесу тлумачення та його результатам) характерні в цілому й ті принципи, які визначають сутність і спрямованість того судового процесу, в рамках якого здійснюється тлумачна діяльність. Відносно тлумачення права вказані принципи мають характер загальних. Натомість засади, які безпосередньо стосуються самого процесу тлумачення та його результатів, доцільно іменувати «спеціальними». До вказаних принципів, наприклад, можна віднести засади: об'єктивності й безсторонності, науковості, повноти використання способів тлумачення, пропорційності, обґрунтованості, зрозумілості й інші.

На підставі викладеного можна відзначити, що принципи тлумачення норм права – це основоположні наукові вимоги й керівні ідеї, об'єктивно обумовлені й стабільні, які справляють організаційний, орієнтувальний і ціннісний вплив на перебіг інтелектуально-вольового процесу тлумачення правових норм, що забезпечує адекватне, повне й правильне розкриття їх змісту, ефективність правотлумачної діяльності в цілому й подальшого правозастосовчого процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельник-Томенко Ж.М. Застосування практики Європейського суду з прав людини при тлумаченні загальних принципів адміністративного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2020. 235 с.
2. Scalia Antonin, Garner Bryan A. Reading Law. The Interpretation of Legal Texts. West : West Publishing Company, 2012. 608 p.
3. Шевчук С.В. Основи конституційної юриспруденції. Київ : Український центр правничих студій, 2001. 302 с.
4. Кретова І.Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті європейським судом з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. 236 с.
5. Прийма С.В. Принципи тлумачення норм права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 19 с.
6. Прийма С.В. Принципи тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 218 с.
7. Гаджиев Х.И. Толкование права и закона. Москва : Медпрактика, 2000. 96 с.
8. Вопленко Н.Н. Интерпретационная техника: понятие и содержание. Вестник Волгоградского государственного университета. 2007. Серия 5. Выпуск 9. С. 5–22.
9. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора. Москва : Юнити-Дана, 2003. 381 с.
10. Васильевский Е.В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. Москва : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 508 с.

11. Бараташвили Д.Т. Принципы официального юридического толкования: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ярославль, 2005. 181 с.
12. Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини й Конституційного Суду України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 20 с.
13. Петрушев В.А. Принципы толкования права. Академический юридический журнал. 2001. № 4. С. 4–9.
14. Засць А.Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2005. Вип. 28. С. 85–86.
15. Опатяк С.З. Основні принципи тлумачення норм права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 1. С. 19–24.
16. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 480 с.
17. Капліна О.В. Принципи правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 2 (53). С. 200–211.
18. Тодька Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины : теория и практика : монография. Харьков : Факт, 2001. 328 с.
19. Тодька Ю.Н. Конституция Украины : проблемы теории и практики. Харьков : Факт, 2003. 608 с.
20. Гаврилов Д.А. Правоприменительное толкование: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Волгоград, 2000. 235 с.
21. Колоколов Я.Н. Аутентическое официальное толкование норм права : теория, практика, техника: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2011. 36 с.
22. Костенко О.І. Тлумачення актів адміністративного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 209 с.